

The Arbaeen March is a symbol of the formation of a collective Muslim identity

Abdullah Taherkhani¹
Parvin Savadian^{2*}
Mansour Sharifi³

Received on: 04/04/2020
Accepted on: 20/10/2020

Abstract

The Arbaeen March is a gathering of millions of people in Iraq, and its population is growing every year. Different nationalities of different races and languages, including Shia and Sunni, and even followers of other religions are present at the ceremony. These people with different national, ethnic, individual and social identities, but in a cohesive and united manner, participate in this march. What reasons can there be to unite this mass of millions in such a way that individuals, despite having different personal, national and social identities, all gather under one flag? Have the different dimensions of the Arbaeen walk formed a collective identity among the marchers? To answer these questions, research has been done in a quantitative way. The survey included 424 randomly selected participants from the event, including Iranians, Iraqis and others. The findings make it clear that the Arbaeen March, as a phenomenon derived from the Shiite religion, has a political as well as a religious manifestation; as the results indicate; there is a significant relationship between the political and international dimensions of the Arbaeen March and the formation of a collective identity between the marchers. More than 80% of the respondents believe in the collective identity formed in Arbaeen more than their individual and national identity. And the march is considered a factor in the unity and convergence of Muslims. The absence of differences between the rich and the poor, race and nationality, solidarity, unity and Islamic awakening, and being under the banner of Husseini are some of the characteristics of this collective identity.

Keywords: Arbaeen Walk, Political and International Dimensions, Collective Identity, Muslim Solidarity.

-
1. PhD student in sociology, Garmsar branch, Islamic Azad University, Garmsar, Iran.
(Email: taherkhani128@gmail.com)
 - 2* . Assistant Professor of Social Sciences, Garmsar Branch, Islamic Azad University, Garmsar, Iran. (Corresponding Author: p_savadian@yahoo.com)
 - 3 . Assistant Professor of Social Sciences, Garmsar Branch, Islamic Azad University, Garmsar, Iran.
(Email: Sharifim@ut.ac.ir)

راهپیمائی اربعین نمادی از شکل‌گیری هویت جمعی مسلمانان

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۷/۱۱

عبدالله طاهرخانی^۱

پروین سوادیان^{۲*}

منصور شریفی^۳

چکیده

راهپیمائی اربعین با تجمع میلیون‌ها نفر در کشور عراق برگزار می‌شود و هر ساله به جمعیت آن افزوده می‌شود. ملیت‌های مختلف از نژاد و زبان‌های متفاوت اعم از شیعه و سنی و حتی پیروان سایر ادیان نیز در این مراسم حضور دارند. این افراد با هویت‌های ملی، قومی، فردی و اجتماعی متفاوت ولی به شکل منسجم و متحد در این راهپیمائی شرکت می‌کنند. چه دلایلی می‌تواند؛ این جمعیت انبوه و میلیونی را چنان منسجم و هماهنگ کند که افراد، علی‌رغم داشتن هویت فردی، ملی و اجتماعی متفاوت، همگی تحت لوای یک پرچم جمع شوند؟ آیا ابعاد مختلف پیاده روی اربعین، موجب شکل‌گیری هویت جمعی در بین راهپیمایان شده است؟ برای پاسخ به این سوالات، تحقیقی با روش کمی انجام شده است. این پیمایش شامل ۴۲۴ نفر از شرکت‌کنندگان در این مراسم، اعم از ایرانی، عراقی و سایر کشورهاست که به صورت اتفاقی انتخاب شده‌اند. یافته‌ها به روشنی حاکی است که راهپیمایی اربعین به عنوان یک پدیده برآمده از مذهب شیعه، در عین تجلی دینی، دارای کارکرد سیاسی نیز هست؛ به گونه‌ای که نتایج نشان می‌دهد؛ بین بُعد سیاسی و بین‌المللی راهپیمایی اربعین و شکل‌گیری هویت جمعی بین راهپیمایان رابطه معنی‌داری وجود دارد. بیش از ۸۰ درصد از پاسخگویان به هویت جمعی شکل گرفته در اربعین بیش از هویت فردی و ملی خود اعتقاد دارند و راهپیمائی را عامل وحدت و همگرایی مسلمانان می‌دانند. عدم تفاوت فقیر و غنی و نژاد و ملیت، همبستگی، وحدت و بیداری اسلامی و تحت لوای حسینی بودن، برخی از ویژگی‌های این هویت جمعی است.

واژگان کلیدی: پیاده روی اربعین، ابعاد سیاسی و بین‌المللی، هویت جمعی، همبستگی مسلمانان.

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران. (صفحه ۱۶۲-۱۳۹)

(tahrkxhani128@gmail.com)

۲. استادیار گروه علوم اجتماعی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران.

(نویسنده مسئول: p_savadian@yahoo.com)

۳. استادیار گروه علوم اجتماعی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران. (Sharifim@ut.ac.ir)

مقدمه

مراسم "پیاده‌روی اربعین" هر سال پس از ایام محرم و در سالروز بزرگداشت چهلمین روز شهادت امام حسین (ع)، برگزار می‌شود. بسیاری از شیعیان و دوستان آن حضرت، از فرقه‌های مختلف اسلامی و حتی سایر ادیان، در این مراسم شرکت می‌کنند. میلیون‌ها نفر، مسیرهای مختلف و طولانی را به سمت کربلا طی می‌کنند تا روز اربعین در کربلا حضور داشته باشند. این راهپیمایان از شهرهای مختلف عراق همچون بغداد، بصره، حله، نجف و همچنین از سایر کشورها همچون ایران، افغانستان، پاکستان، آذربایجان و ... به سوی کربلا حرکت می‌کنند و افراد زیادی نیز به صورت کاملاً مردمی، عهده دار پذیرایی از زائران می‌شوند.

به لحاظ جمعیتی، هر سال تعداد قابل توجهی از ایرانیان در سنین و گروه‌های مختلف، از کودک نوزاد تا کهنسال، زن و مرد، پسر و دختر، متاهل و مجرد و ... در این مراسم شرکت می‌کنند. از نظر قومیتی و پراکندگی جغرافیائی، از اقوام مختلف لر، ترک، کرد و بلوچ و از لحاظ نوع سکونت نیز شهری، روستایی و عشایر را شامل می‌شود. این تنوع قومی و جمعیتی در بین مردم عراق و سایر کشورهای شرکت‌کننده در این مراسم نیز وجود دارد. این جمعیت شامل ملیت‌های مختلف از نژاد و زبان‌های متفاوت می‌شود که شیعه و سنی و حتی پیروان سایر ادیان نیز متحد و هم‌شکل، در این مراسم حضور دارند. بی‌شک افراد با هویت‌های ملی، قومی و فردی متفاوتی در این مراسم شرکت کرده و در این حرکت یک صدا و متحد می‌شوند و برای برگزاری این مراسم از هیچ تلاشی دریغ نمی‌کنند. به طور کلی علل و انگیزه‌های فردی و جمعی برای شرکت میلیون‌ها نفر در این راهپیمایی از یک سو و کارکردهای پنهان و آشکار و تاثیرات آن از جهات مختلف سیاسی-اجتماعی و فرهنگی از سوی دیگر، از مباحث قابل تأمل در حوزه جامعه‌شناسی و بررسی مسائل اجتماعی به شمار می‌آید. در این میان از جمله موضوعات قابل تأمل و مرتبط با پیاده روی اربعین هویت جمعی است. «هویت جمعی، معرف احساس تعلق و تعهد فرد به گروه‌های اجتماعی یا واحدهای جمعی نظیر خانواده، طبقه اجتماعی، قوم و ملت است. این هویت معمولاً با ضمیر "ما" بیان می‌شود و رابطه فرد با گروه‌های اجتماعی را تنظیم می‌کند و در برابر این پرسش‌ها مطرح می‌شود: "ما کیستیم و ما چیستیم" و گروه‌های دیگر کیستند و چیستند؟» (عبداللهی، ۱۳۸۱: ۱۰۷). این پژوهش، به دنبال بررسی نحوه شکل‌گیری این نوع از هویت در راهپیمایی اربعین و ارتباط آن با ابعاد سیاسی و بین‌المللی است.

این که چگونه این هویت ما محور بر هویت فردی، قومی و اجتماعی تقدم پیدا می‌کند و همه راهپیمایان را منسجم و یکپارچه می‌کند؟

پیاده روی اربعین، پدیده‌ای مذهبی در بستر اعتقادات شیعی بوده و نمایشگر یکی از شعائر دینی و در عین حال پدیده‌ای سیاسی نیز هست. امروزه پیاده روی اربعین به لحاظ جنبه سیاسی و بین‌المللی، از یک مراسم و آیین مذهبی فراتر رفته و به یک رویداد قابل توجه در سطح دنیا تبدیل شده است. تلاش‌های آمریکا و کشورهای غربی در جهان و خاور میانه، برای ایجاد اختلاف بین مذاهب و شیعه هراسی با هزینه‌های گزافی انجام شده است؛ اما به نظر می‌رسد؛ راهپیمایی اربعین راهپیمایان، تمام این تلاشها را به هم ریخته و مسلمانان را زیر یک پرچم منسجم و هم نوا کرده است. علاوه بر آن، حضور آمریکا و کشورهای غربی در منطقه و ایجاد جنگ، آشوب و ناامنی، اوضاع سیاسی و اجتماعی نابسامانی را در خاورمیانه به وجود آورده و این شرایط موجب همبستگی و اتحاد بیشتر راهپیمایان شده است. به نظر می‌رسد؛ راهپیمایی اربعین کم‌کم به جنبشی فراگیر، عدالت‌خواه، وحدت‌بخش و ظلم‌ستیز تبدیل شده و این حرکت رو به جهانی شدن است. به گونه‌ای که علیرغم تحریم‌های رسانه‌ای این مراسم توسط کشورهای غربی، حتی از کشورهای مختلف اروپایی و آمریکایی و سایر ادیان نیز در این مراسم شرکت می‌کنند. چه دلایلی می‌تواند این جمعیت انبوه و میلیونی را چنان منسجم و یکپارچه کند که راهپیمایان، با وجود داشتن هویت فردی، اجتماعی، قومی و ملی متفاوت، همگی تحت لوای یک پرچم جمع شوند؟ آیا می‌توان چنین تصور کرد که راهپیمایان اربعین، فارغ از هویت‌های ملی، فردی و اجتماعی خود، به یک هویت جمعی دست یافته‌اند؟ در واقع پژوهش حاضر، سعی در اثبات این فرض دارد که هویت جمعی راهپیمایان در پیاده روی اربعین شکل می‌گیرد و این هویت از براین ابعاد مختلف این راهپیمایی ساخته می‌شود. راهپیمایی اربعین دارای ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، مذهبی، اقتصادی، سیاسی و بین‌المللی است. هرکدام از این ابعاد دارای عناصری هستند که در مجموع هویتی جمعی را برای شرکت‌کنندگان می‌سازند. به جهت گستردگی مطالب، در این مقاله بیشتر به جنبه‌های سیاسی و بین‌المللی تاکید شده است. لذا پژوهش حاضر در صدد پاسخگویی به این سوال است که: ابعاد سیاسی و بین‌المللی پیاده روی اربعین چه نقشی در شکل‌گیری هویت جمعی بین راهپیمایان دارد؟ و این هویت جمعی چه ویژگی و مولفه‌هایی دارد؟

ضرورت تحقیق: اهمیت موضوع حاضر از آن جهت است که ویژگی‌های منحصر به فرد این

راهپیمایی موجب شده تا از یک مراسم و آیین مذهبی فراتر رفته و با در نظر گرفتن ابعاد اجتماعی، سیاسی و بین‌المللی، به یک رویداد مهم در سطح دنیا تبدیل شود. قطعاً چنین اجتماع عظیمی با این ابعاد و حضور ملیت‌های گوناگون می‌تواند؛ آثار و تبعات مختلفی داشته باشد. لذا بررسی و کنکاش در باره ابعاد سیاسی این پدیده عظیم، ضرورت انجام این پژوهش را دوچندان می‌کند. حضور میلیونی و منسجم مسلمانان از ملیت‌های مختلف، راهپیمایی اربعین را به جهانی شدن سوق می‌دهد. این مسأله موجب شده تا ابعاد سیاسی این مراسم بیشتر از وجوه مذهبی آن مورد توجه قرار گیرد؛ طوری که اثرات سیاسی و بین‌المللی آن در منطقه، کشورهای غربی را نگران کرده و ناچار به موضع‌گیری شده‌اند.

الف - مرور پیشینه تحقیق

۱- ندیمه سلیم نژاد و حمیدرضا محمدی (۱۳۹۶)، در مقاله باز تعریفی از ژئوپلیتیک شیعه (با تأکید بر راهپیمایی اربعین)، به بررسی قدرت و شدت تاثیرگذاری جامعه شیعه بر تحولات و سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی پرداخته‌اند. عوامل اثرگذاری را همچون موقعیت برتر شیعیان در منطقه، قابلیت تهدید رژیم صهیونیستی، قدرت منطقه‌ای ایران، ماهیت مردم‌سالاری دولت‌های شیعی و حوادث منطقه‌ای را برای تثبیت قدرت شیعیان در منطقه مطرح کرده‌است. این پژوهش بیشتر ناظر به مسائل سیاسی در سطح کلان است و از این دیدگاه مباحث مفیدی را نیز ارائه کرده‌است. اما ضمن غلبه دیدگاه سیاسی در این مقاله، به ریشه‌یابی این قدرت شیعیان در راهپیمایی اربعین توجه نشده‌است و همچنین به تاثیر ابعاد سیاسی در شکل‌گیری هویت جمعی و اثرات مثبت آن در این همبستگی و همگرایی مسلمانان پرداخته نشده‌است.

۲- محسن حسام‌مظاهری (۱۳۹۷)، در کتاب «پیاده روی اربعین، تاملات جامعه‌شناختی» مجموعه مقالاتی با موضوع پیاده‌روی اربعین جمع‌آوری کرده‌است که در این مجموعه به مطالعات دین و تشیع تمرکز دارد. نگارندگان مقالات سعی کرده‌اند تا از منظر جامعه‌شناختی و با رویکرد انتقادی، به تحلیل این پدیده بپردازند. با بررسی مقالات این کتاب، مشخص شد که تنوع موضوعات در آثار وجود داشته و ارتباط هر یک با موضوع تحقیق حاضر، در یک سطح ارزیابی نمی‌شود. اما در مجموع بیشتر پژوهش‌های میدانی، در حد توصیف بوده و بر اساس آن، به بررسی راهپیمایی اربعین از

دیدگاه‌های مختلف پرداخته‌اند. در چند مقاله نیز به جامعه‌شناسی دین تاکید شده و این مراسم را از دید یک مراسم آئینی مورد توجه قرار داده‌اند. به لحاظ توجه به جنبه‌های مختلف پیاده روی اربعین مقالات این کتاب به نوع خود ارزشمند هستند؛ اما در پژوهش حاضر، با پشتوانه پیمایش انجام شده، سعی شده تا ارتباط ابعاد پیاده روی اربعین را با جنبه‌های سیاسی و هویت جمعی مورد توجه قرار دهیم.

۳- مهدیه بد و محمد هادی همایون (۱۳۹۴)، مقاله‌ای تحت عنوان «تبیین انگیزه‌های معنوی گردشگران در سفرهای معنوی، مطالعه موردی رویداد پیاده روی اربعین» به نگارش در آورده‌اند. هر چند در بخش انگیزه‌های سیاسی شرکت‌کنندگان در این مراسم، به هویت جمعی شیعیان اشاره‌ای گذرا داشته که به موضوع مورد بحث ما مرتبط است؛ اما کلیت مقاله به بحث گردشگری و جذابیت‌های معنوی و فرهنگی در راهپیمائی متمرکز شده است. همچنین مهدیه بد (۱۳۹۷)، مقاله‌ای را نیز تحت عنوان «فهم تجربه زیسته زائران در پیاده روی اربعین سال ۱۳۹۵ (بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری ابر رویداد اربعین)»، به چاپ رسانده‌اند. که در آن نیز اشاره‌ای کوتاه به انگیزه‌های سیاسی و ملی زائران و احیای هویت فراملی شیعیان در برابر رقبای سیاسی، شده که با تحقیق حاضر ارتباط دارد.

۴- عبدالله گیویان و محسن امینی (۱۳۹۶)، مقاله «محبت و هویت در آئینه نمایش جهانی اربعین (مطالعه ماهیت، کارکردها و ساختار پیاده روی اربعین از منظر ارتباطات آئینی)» را به چاپ رسانده‌اند. نتایج پژوهش نشان داد؛ این آیین شیعی در ارتباط تنگاتنگی با سه مفهوم کلان محبت اهل بیت، نمایش جهانی و هویت شیعی قرار داشته است. نکته قابل توجه در این اثر تاکید بر دیدگاه ارتباطی و ارتباطات آئینی است و تنها بخش مرتبط با موضوع تحقیق ما، قسمت کارکردهای پیاده روی از منظر زائران است که در آنجا به موضوع هویت یابی شیعه اشاره‌ای شده است.

۵- مجید امامی و همکاران (۱۳۹۶)، مقاله‌ای با عنوان «همگرایی تمدنی در طریق زیارت با تاکید بر پیاده روی زیارت اربعین» به نگارش در آورده‌اند که مباحثی پیرامون تمدن اسلامی و نقش مراسم پیاده روی اربعین در همگرایی تمدنی و فرهنگی اشاره داشته‌اند. در بخش الزامات همگرایی تمدنی از طریق زیارت، بحث کوتاهی پیرامون دشمن‌شناسی و گسترش آگاهی میان فرهنگی شده که با موضوع تحقیق ما ارتباط دارد؛ اما در باره علت‌های این دشمن‌شناسی و ریشه‌یابی آن در ابعاد سیاسی اربعین و هویت جمعی اشاره نشده است.

۶- ندا رضوی زاده (۱۳۹۶)، مقاله «ادراک و تجربه زیسته زائران پیاده ایرانی در عراق (پیاده روی اربعین ۹۳)» را ارائه کرده‌اند. ایشان با رویکرد گردشگری و جامعه‌شناسی زیارت، تجربه زیسته زائران اربعین را با انجام مصاحبه بررسی کرده و تاکید عمده به جنبه‌های زیارت دارد و به طور مستقیم به بحث ابعاد سیاسی و یا شکل‌گیری هویت جمعی نپرداخته است. اما در مصاحبه‌های انجام شده، به مواردی مرتبط به بحث ما اشاره شده است؛ از جمله: وحدت و یکپارچگی راهپیمایان، حل شدن همه هویت‌ها در هویتی تحت لوای پرچم حسینی و شناخت دشمن مشترک در منطقه.

۷- زاهد غفاری و مرتضی آقائی (۱۳۹۷)، در مقاله "پیاده روی اربعین به مثابه جنبش اجتماعی" به بحث پیرامون ویژگی‌های جنبش اجتماعی و تطابق آن با پیاده روی اربعین اختصاص دارد و در نتیجه این مراسم را واجد شرایط جنبش دانسته و به تحلیل و بررسی عناصر جنبش در این مراسم پرداخته است. این پژوهش از جنبه نظری حائز اهمیت و قابل بهره‌برداری بوده و ایده‌های جالبی را نیز مطرح کرده است. اما ارتباط ابعاد سیاسی و بین‌المللی راهپیمایی اربعین با جنبش و هویت جمعی کمتر مورد توجه بوده؛ لذا چنانچه یافته‌های این تحقیق از طریق انجام پیمایش به اثبات می‌رسید؛ نتایج حاصله از اتقان بیشتری برخوردار می‌شد.

ب- چارچوب نظری

در مباحث نظری، ابتدا هویت جمعی و رابطه آن با عمل جمعی به عنوان مفهوم اصلی پژوهش مورد بحث قرار گرفته و سپس با طرح ویژگی‌های جنبش اجتماعی و مراسم دینی، نحوه تأثیرگذاری آنها بر شکل‌گیری هویت جمعی را مشخص شده است.

۱- هویت جمعی

«هویت جمعی شناسه‌ی آن حوزه و قلمروی از حیات اجتماعی است که فرد با ضمیر «ما»، خود را متعلق و متناسب بدان می‌داند و در برابر آن احساس تعهد و تکلیف می‌کند؛ مانند ما عبداللّهی‌ها، ما لرها، ما ایلامی‌ها، ما ایرانیان، ما مسلمانان، ما شرقی‌ها، ما انسان‌ها و ... این که من در وهله‌ی اول خودم را با کدام یک از این هویت‌ها معرفی کنم و در برابر آن احساس تعهد و تکلیف کنم؛ هویت جمعی غالب مرا نشان می‌دهد» (عبداللّهی، ۱۳۷۷: ۸۰-۶۳). بنابر این «هنگامی که ما از هویت صحبت

می‌کنیم، نه به یک موضوع مستقل اشاره داریم و نه به یک ویژگی بازیگران اجتماعی، بلکه فرایندی است که در طی آن بازیگران اجتماعی به خودشان سامان می‌دهند و به عنوان بخشی از گروه‌های وسیع‌تر به وسیله بازیگران دیگر سامان می‌یابند» (Delaporta, 2011:131). «بر این اساس هویت را نمی‌توان مستقل از اجتماع و عمل جمعی تصور کرد به عبارت دیگر تکامل عمل جمعی موجب و مشوق بازتعریف مداوم هویت می‌شود. بنابراین می‌توان پذیرفت که فرایندهای ایجاد هویت جمعی بخش جدائی‌ناپذیری از عمل جمعی هستند» (Melucci, 1995:41-63 Quoted from Delaporta, 2011:131) در واقع هویت جمعی در کنار عمل جمعی شکل می‌گیرد، تکامل پیدا می‌کند و این دو در رابطه‌ای دیالکتیک، همدیگر را بازتعریف و بازیابی می‌کنند. موضوعی که به نظر می‌رسد؛ در راهپیمائی اربعین به عنوان یک عمل جمعی با آن مواجه بوده و این پژوهش، به دنبال بررسی هویت غالب و شکل گرفته در این راهپیمائی است که بر هویت فردی، قومی و اجتماعی تقدم پیدا می‌کند و همه شرکت‌کنندگان در این مراسم خود را متعلق به آن هویت «ما» محور می‌دانند.

۲- جنبش اجتماعی

در مباحث مربوط به جنبش اجتماعی نیز با مفهوم هویت «ما» محور در ارتباط است. ترنر و کیلیان^۱ جنبش اجتماعی را فعالیتی می‌دانند که «میزانی از استمرار و تداوم در آن به چشم می‌خورد؛ اهدافی را تعقیب می‌کند؛ اعضای آن برای مدتی نه چندان کوتاه گرد هم می‌آیند و این اعضا خود را متناسب به جنبش اجتماعی می‌دانند. جنبش اجتماعی همچنین فعالیتی مداوم را طلب می‌کند؛ به تدریج ساخت‌مند شده، سازمانی را شکل می‌دهد. برای نیل به اهداف تعیین شده، تقسیم‌کاری بین اعضا پدید می‌آورد؛ رهبری پیدا می‌شود؛ ثباتی نسبی تجربه می‌گردد و هویتی متمایزکننده به دست می‌آید و در پیدا شدن رهبری و تقسیم‌کار، نه رویه‌های سیاسی مرتبط با اقتدار یا اتوریته، بلکه حرکات خودجوش و غیررسمی و به‌طور خلاصه مردمی و تمایلی تدریجی در کار است و از توافق نانوشته و ضمنی در بین بیشتر اعضا خبر می‌دهد که به تدریج اعضا جنبش، هویتی «مامحور» به دست می‌آورند» (ترنر و کیلیان، ۱۹۷۵ به نقل از پیران، ۱۳۸۲: ۲۷-۲۸).

به‌طور خلاصه در این دیدگاه ابتدا بحث اهداف در جنبش مطرح شده که در راستای اهداف سازماندهی و تقسیم کار شکل می‌گیرد و پس از آن شکل‌گیری هویت جمعی «مامحور» را به عنوان

1 . Turner, Killian 1975

زمینه‌های شکل‌گیری رفتار جمعی و جنبش، پیش‌بینی کرده‌اند. به نظر می‌رسد؛ تمامی این ویژگی‌ها در راهپیمایی اربعین نیز وجود دارد. اهداف، احساس مشترک، سازماندهی و تقسیم کار که به شکل مردمی و نانوشته است. به طور مثال وظایف یک موکب برای خدمت‌رسانی به زائران در قالب قانون مدون و یا بخشنامه دولتی گنجانده نشده اما این کار با نظم خاص و با وحدت رویه در تمامی موکب‌ها به شکل یکسان انجام می‌شود. حرکات خودجوش و غیررسمی در این مراسم به وفور دیده می‌شود؛ همچنین راهپیمایان به رعایت موارد عدیده‌ای در مسیر پایبند هستند که هدف مشترک آنها موجب این پایبندی می‌شود. «جنبش‌های اجتماعی اغلب دارای پیوندهای فراملی هستند و همین امر سبب ثبات و مقاومت آنان است جنبش‌های اجتماعی با روش‌های مختلفی از جمله الگوبرداری، ارتباطات، ائتلاف‌ها و تشریک مساعی در میان مردم و ملت‌ها صرف نظر از موقعیت مکانی ایشان ترویج می‌یابد» (Tilly, 2025:333). ویژگی‌های یاد شده اخیر و فراملی بودن و شرکت ملل مختلف نیز در این مراسم وجود دارد و علیرغم تفاوت در هویت ملی، قومی و فردی، با همدیگر منسجم هستند و در مجموع به نظر می‌رسد؛ رفتار عوامل اجرایی و راهپیمایان (میزبان و مهمان) برآمده از یک هویت جمعی شکل گرفته در این راهپیمایی است که در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

چارلز تیلی^۱ در تبیین جنبش‌های اجتماعی چنین می‌گوید؛ «ویژگی‌های مشترک میان جنبش‌های اجتماعی مختلف، چهار عامل ارزش، اتحاد، تعداد و تعهد است. مفهوم "ارزش" به احساس تشخص و تعادل در رفتار و کردار، به مانند جذبه یک فرد روحانی یا شخصیت مادر برای فرزند اشاره دارد. "اتحاد" را می‌توان در پرچم‌ها و نشانه‌های متعددی که در میان جمعیت به چشم می‌خورد و با سرودها و شعارهای همانند و هم‌صدای آنان یافت نمود. "تعداد" را می‌توان در حضور خیابانی جمعیت و با امضاهای جمعی دید و سرانجام "تعهد" را می‌توان در حضور افراد در خیابان‌ها به رغم هوای نامطلوب، جان سپاری و فداکاری اعضاء و همچنین حضور کهنسالان و معلولان در جنبش اجتماعی یافت» (موثقی، ۱۳۹۱: ۱۵۷). این عوامل چهارگانه، در راهپیمایی اربعین نیز وجود دارد که در بخش نتایج تحقیق به طور کامل مورد بحث قرار گرفته می‌گیرد. همچنین از دیدگاه تیلی: «گروهی که کنش جمعی را اعمال می‌کنند در اثر تعامل با دیگر گروه‌ها و یا عوامل دیگر، امتیازات و محرومیت‌های مشترکی را احساس می‌کند» (موثقی، ۱۳۹۱: ۱۵۴). به نظر می‌رسد؛ وجود بی‌عدالتی و شرایط نامساعد سیاسی حاکم بر منطقه موجب شده تا راهپیمایان کشورهای مختلف احساس

1 . Charles Tilly

همدردی و موضع‌گیری مشترکی پیدا کنند و علی‌رغم تفاوت‌های قومی و ملیتی به دلیل اشتراک عقاید و اهداف، به یک هویت جمعی مشترکی، ورای هویت‌های قومی و ملی خود دست یابند.

۳- نهضت اجتماعی^۱

توضیح آنکه با توجه به ارتباط مراسم راهپیمائی اربعین با نهضت عاشورا ابتدا ویژگی‌ها و تعاریفی از نهضت اجتماعی ارائه و سپس ارتباط مراسم اربعین با نهضت عاشورا عنوان می‌شود. در تعریفی از بلومر^۲، یک نهضت اجتماعی، کوششی است؛ جمعی جهت دگرگون‌سازی حوزه و یا جزئی مشخص از رابطه مستقر در یک جامعه و یا به منظور پدیدآوردن تغییری بزرگ و هدایت نشده در روابط اجتماعی با مشارکت گروه بسیاری از افراد (Blumer, 1945:145). اما استحکام و ماندگاری یک نهضت نیز پراهمیت است چنانچه تاریخ‌گواهی می‌دهد؛ بسیاری از نهضت‌ها عمر کوتاهی داشته‌اند و پس از چندی هیچ اثری از آنها به جا نمانده است. چه عاملی می‌تواند؛ موجب حفظ یک نهضت شود؟ «پیدایی و تداوم هر نهضت اجتماعی مستلزم سه شرط است: ۱- ارائه یک ایدئولوژی و مجرای اجرایی است که موجبات برخورد ایدئولوژی با واقعیت را فراهم سازند و تحقق آنرا در عمل تضمین نمایند. ۲- تمهید و ارائه سلسله‌ای از مراسم، عادات و آداب خاص و مستمر است که موجبات تجدید حیات آنرا فراهم و قوام آنرا در فواصل زمانی معین تامین نمایند و از فراموشی آن در اذهان جلوگیری کنند. ۳- رهبری شایان توجه، که تجسم آرمان نهضت و راهبر همه ارکان نهضت باشد» (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۷۱۱). یکی از رازهای ماندگاری نهضت عاشورا جهانشمول بودن پیام‌های آنست؛ عدالت خواهی، ظلم ستیزی و آزادگی از جمله شعارهای عاشوراست که با عقل و فطرت انسان سازگاری دارد و در شرایط کنونی نیز ظلم مضاعف و بی‌عدالتی درجهان موجب شده تا احساس نیاز به پیام‌ها بیشتر شود. پیاده روی اربعین مراسمی مرتبط با نهضت عاشورا و به عنوان محملی برای برخورد ایدئولوژی با واقعیت و بستری برای احیای این پیام‌هاست. به نظر می‌رسد؛ یکی از نتایج و آثار سیاسی و بین‌المللی این مراسم، همبستگی و همگرایی راهپیمایان و شکل‌گیری هویت جمعی در بین آنها بر اساس پیام‌های عاشوراست و این پژوهش قصد دارد؛ این موضوع را بررسی نماید.

1 . Social Movements

2 . Blumer

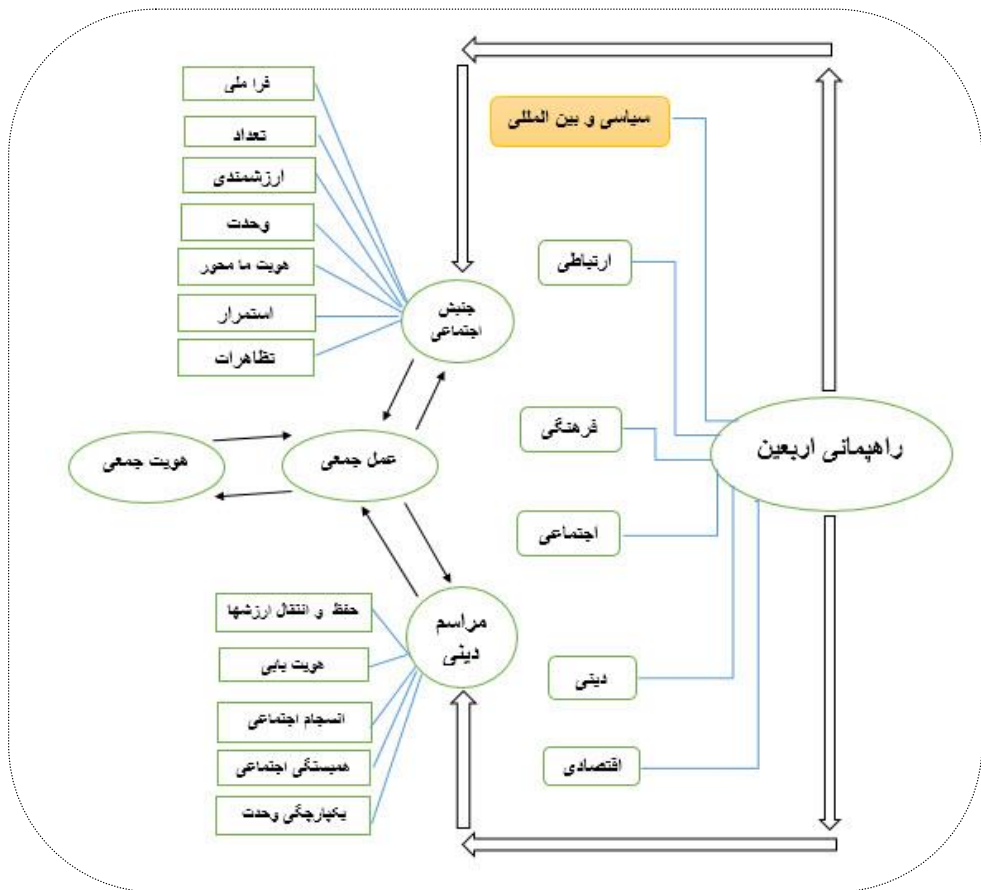
۴- مراسم دینی و همبستگی

در تعریف مراسم آمده است؛ «مراسم بیان احساسات و افکار مشترک از طریق انجام اعمالی کم و بیش رسمی با بُعدی نمادی و در زمان و مکان معین است از دیدگاه راد کلیف براون، مراسم بیان احساساتی متناسب با شرایط اجتماعی معین هستند» (براون، ۱۹۴۷ به نقل از ساروخانی ۱۳۷۰: ۹۰). ویژگی‌های مراسم: ۱- مراسم «موجبات حراست از ارزشها و احساساتی خاص می‌شوند و همچنین موجب انتقال آنان به نسل‌های بعد می‌گردند. ۲- با تداوم این ارزش‌ها، هویت و وحدت گروه تحقق پذیر می‌شود. ۳- گروه را شخصیتی اجتماعی می‌بخشند و تقویم زمانی آن را تدوین می‌کنند» (ساروخانی ۱۳۷۰: ۹۱). لذا برگزاری مراسم دینی موجب وحدت، حفظ ارزش‌ها و شکل‌گیری هویت در گروه برگزارکننده می‌شود. «به نظردورکیم دین مهم‌ترین نیروی یکپارچه‌سازی جامعه است. این امر در هر نظم اجتماعی ضروری است، برای آنکه باورها، احساسات و ارزشهای مشترک لازم برای ارتقای انسجام، ثبات و همبستگی اجتماعی را پرورش می‌دهد» (Christie, 1991: 27). دورکیم اهمیت خارق‌العاده‌ای برای مراسم و مناسک و تاثیر آن در انسجام اجتماعی قائل است و حتی آن را مقدم بر عقاید می‌داند. اما او بیشتر قصد دارد؛ در این میان موضوع همبستگی را به دین مرتبط سازد. به غیر ازدورکیم جامعه‌شناسان و اندیشمندان دیگری نیز به این کارکرد دین توجه داشته‌اند. یواخیم واخ در کتاب جامعه‌شناسی دین چنین اشاره می‌کند؛ «اجرای مناسک دینی موجب همبستگی و یکپارچگی پیروان می‌شود» (Wakh, 2008: 43). در مجموع نظریه پردازان مذکور، به ایجاد همبستگی، اتحاد و یکپارچگی پیروان در مراسم و مناسک مذهبی اشاره داشتند. اما در مراسم راهپیمایی اربعین حضور افراد با تنوع قومیت، ملیت و زبان مشاهده می‌شود که هویتی متنوع و متفاوت دارند و شرکت این افراد با این تفاوت‌ها نشان از میزان بسیار بالای وحدت و همبستگی دارد.

۵- مدل نظری

به دلیل گستردگی مطالب، در این مقاله از میان ابعاد راهپیمایی اربعین، تنها به بُعد سیاسی و بین‌المللی پرداخته می‌شود. در این مدل، بین هویت جمعی و رفتار جمعی و جنبش اجتماعی و مراسم

دینی نوعی رابطه کارکردی (دوسویه و تعاملی) برقرار است. یعنی در عین حال که راهپیمایی اربعین موجب شرایط یک مراسم دینی برای انسجام راهپیمایان است؛ از جهتی دیگر نیز نشانگر یک جنبش اجتماعی عدالت خواه و ظلم ستیز است. این دو عامل (جنبش اجتماعی و مراسم دینی) زمینه‌ساز شکل‌گیری هویت جمعی و به طور متقابل رفتار جمعی هستند که به طور متقابل این رفتار جمعی در قالب یک جنبش اجتماعی متجلی می‌شود و استمرار پیدا می‌کند. این تداوم و استمرار به زعم ترنر و کیلیان تا دستیابی به اهداف ادامه دارد و انتصاب افراد به جنبش را نیز صحنه می‌گذارد؛ همچنین بنا به نظر دوناتلا این هویت جمعی فرایندی افزایشی و فعالیتی رو به وسعت در جهت سازماندهی بازیگران اجتماعی و گروه‌های دیگر دارد.

شکل ۱: مدل نظری ابعاد راهپیمایی اربعین و هویت جمعی

۶- سوالات تحقیق

سوال اصلی پژوهش: آیا بین بُعد سیاسی و بین‌المللی پیاده روی اربعین و شکل‌گیری هویت جمعی در راهپیمایان رابطه وجود دارد؟

سوال‌های فرعی:

- آیا بین وضعیت اقتصادی راهپیمایان و شکل‌گیری هویت جمعی در آنها رابطه وجود دارد؟
- آیا بین میزان تحصیلات و شکل‌گیری هویت جمعی در راهپیمایان رابطه وجود دارد؟

۷- فرضیه تحقیق

با عنایت به گستردگی مباحث کل ابعاد پیاده روی اربعین، تمرکز این مقاله در بُعد سیاسی و بین‌المللی است.

فرضیه محوری این است که بین بُعد سیاسی و بین‌المللی پیاده روی اربعین و شکل‌گیری هویت جمعی در راهپیمایان رابطه وجود دارد.

۸- روش‌شناسی تحقیق

۱- روش تحقیق در این پژوهش بر اساس روش کمی (پیمایش) است و برای بررسی و اندازه‌گیری متغیرهای تحقیق، پرسشنامه‌ای تهیه شد و با استفاده از این پرسشنامه محقق ساخته، اطلاعات بخش کمی به دست آمده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. متغیر مستقل در این تحقیق، ابعاد راهپیمائی اربعین و متغیر وابسته شکل‌گیری هویت جمعی است.

۲- نحوه جمع‌آوری اطلاعات: برای گردآوری اطلاعات در این پژوهش از پرسشنامه استفاده شده است.

ابعاد پیاده روی اربعین، شامل اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، مذهبی، سیاسی، بین‌المللی و ارتباطی است و گویه‌ها و سوالاتی برای سنجش آنها در نظر گرفته شده است که به دلیل گستردگی مطالب، در این مقاله بیشتر به ابعاد سیاسی و بین‌المللی پرداخته می‌شود. لذا هدف اصلی پژوهش بررسی ابعاد سیاسی و بین‌المللی راهپیمائی اربعین و نقش آن در شکل‌گیری هویت جمعی راهپیمایان است.

۳- جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و حجم نمونه، جمعیت آماری این مطالعه شامل تمامی زائران زن و مرد است که در اربعین سال ۱۳۹۸ شرکت کرده‌اند و در بازه سنی ۱۵ سال به بالا قرار دارند. حجم نمونه برای انجام پیمایش، با توجه به این که راهپیمایی کنندگان ایام اربعین تعدادشان دست کم ۱۸/۰۰۰/۰۰۰ نفر اعلام شده است (خبرگزاری ایرنا ۲۷ مهر ۱۳۹۸). با استفاده از فرمول برآورد حجم نمونه کوکران با ۵٪ خطا و ۹۵٪ اطمینان، طبق محاسبات انجام شده، تعداد نمونه از ۳۸۴ نفر نباید کمتر باشد. که برای اطمینان بیشتر در این پژوهش ۴۲۴ نفر به صورت اتفاقی (به دلیل این که امکان نمونه‌گیری احتمالی وجود نداشت) برای تحقیق در نظر گرفته شدند. لازم به ذکر است؛ این حجم از نمونه بر اساس بضاعت محقق (بدون حمایت دولتی)، هزینه‌ها، زمان و فضای تحقیق بوده و نکته دیگر شرایط و جو حاکم بر کشور عراق در سال ۹۸ است که امکان پیمایش و تکمیل پرسشنامه به همین تعداد نیز برای محققان ایرانی چندان مساعد نبود.

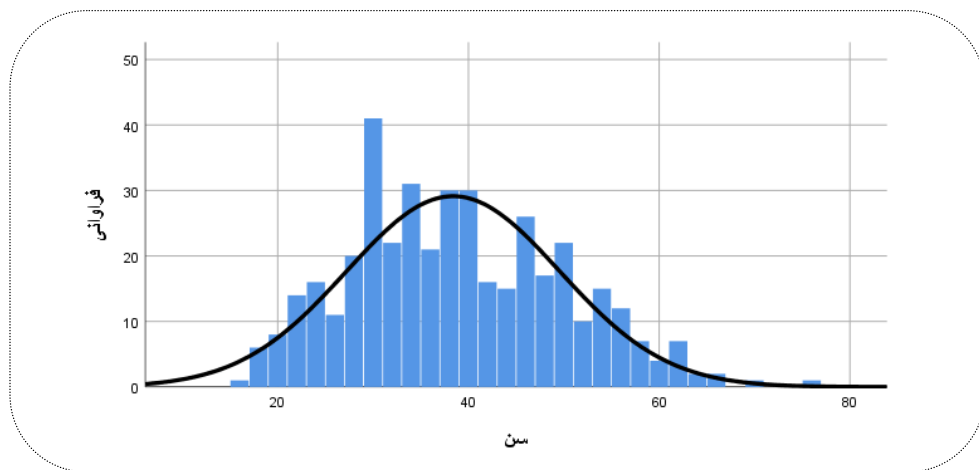
۴- روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات، در این پژوهش از هر دو دسته تکنیک‌های آمار توصیفی و آمار استنباطی برای توصیف و تحلیل اطلاعات استفاده شده است. در بخش آمار توصیفی، محاسبات درصدی در قالب جداول توزیع فراوانی صورت گرفت و برای توزیع‌ها نیز توصیف ارائه شد. در بخش آمار استنباطی نیز از آزمون‌های مختلف و متنوعی برای ارزیابی روابط بین متغیرها و آزمون فرضیه‌ها بهره‌برداری شد و برای هر آزمون قضاوت آماری به همراه توصیف ارائه شده است.

پ- یافته‌های پژوهش

۱- ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

این پژوهش بین ۴۲۴ نفر از افراد شرکت‌کننده در راهپیمائی اربعین انجام شده که شامل ۳۰۷ ایرانی، ۱۰۰ عراقی و ۱۷ نفر از سایر ملیتها است. ۷۳ درصد مرد و ۲۷ درصد زن و ۷۵ درصد از افراد پاسخگو متاهل هستند. به لحاظ میزان تحصیلات، حدود ۶۱ درصد پاسخگویان لیسانس و فوق لیسانس، ۱۰ درصد دکترا، ۲۱ درصد دیپلم و فوق دیپلم و ۸ درصد نیز زیر دیپلم بوده‌اند. ۳۰ درصد پاسخگویان اظهار داشته‌اند؛ هر سال به اربعین می‌آیند؛ ۲۰ درصد اولین بار و همچنین ۵۰ درصد دیگر نیز بین دو تا پنج بار در این مراسم شرکت کرده‌اند. همچنین ۹۷ درصد نیز عنوان نموده‌اند؛ سال دیگر هم در راهپیمائی اربعین شرکت خواهند کرد. به لحاظ شغلی حدود ۴۶ درصد پاسخگویان

کارمند هستند که بیشترین تعداد را شامل می‌شوند و پس از آن شغل آزاد حدود ۱۵ درصد و دانشجو و طلبه ۱۴ درصد هستند. ۸ درصد خانه دار، ۷ درصد بازنشسته، ۵ درصد استاد دانشگاه و ۳ درصد نیز دانش آموز و ۲ درصد بیکار هستند. سن پاسخگویان از ۱۶ تا ۷۵ سال بوده و میانگین سنی آنان ۳۸ سال است. نمودار شماره ۱ چگونگی توزیع سنی پاسخگویان را نشان می‌دهد:

نمودار ۱: توزیع سنی پاسخگویان

۲- هویت جمعی

متغیر وابسته تحقیق که برای سنجش این متغیر، ۱۰ گویه در نظر گرفته شد و در جدول ذیل محاسبات آماری آن آمده است. نما و میانگین پاسخ‌ها به جز چهار گویه، در مابقی گویه‌ها ۵ یعنی گزینه (خیلی موافقم) است. همچنین انحراف معیار نزدیک به هم در برخی از این گویه‌ها نیز نشان از توافق و مشابهت بالای پاسخ به سوالات است. درآماره‌های مربوط به شاخص هویت جمعی (ردیف ۱۱ جدول) نیز میانه، میانگین و نما ۴ و یا بیش از ۴ (موافقم) است که در مجموع بیانگر تمایل موافقت بالای پاسخگویان با گویه‌های شاخص هویت جمعی است. با توجه به آمار ارائه شده در این جدول، ویژگی‌های هویت‌ساز که هویت جمعی را در بین راهپیمایان شکل داده و با توافق بالای پاسخگویان همراه بوده است؛ عبارت‌اند از: ایثار، صمیمیت، مهربانی و برادری با همدیگر- مسلمان بودن مهم‌تر از ملیت- بیشتر شدن همگرایی ملت‌ها، روشنگری و بیداری اسلامی - وحدت و یگانگی و همدلی-عدم تفاوت نژاد، زبان، فقیر، غنی، سیاه و سفید- همگی زیر پرچم حسینی بودن.

جدول شماره ۱) آماره‌های توصیفی گویه‌های تشکیل دهنده هویت جمعی

ردیف	گویه‌ها	محاسبات آماری		
		میانگین	میانه	نما
۱	مسلمان بودن مهم‌تر از ملیت	۴/۶۱	۵	۵
۲	عدم تفاوت فقیر و غنی و سیاه و سفید در اربعین	۳/۴۱	۳	۳
۳	احساس برادری و یگانگی با زائران سایر کشورها	۳/۳۶	۳	۳
۴	صمیمیت و مهربانی راهپیمایان با همدیگر	۴/۶۰	۵	۵
۵	راهپیمایی موجب همگرایی و وحدت مسلمانان	۴/۷۱	۵	۵
۶	محبت امام حسین (ع) همه ما را جمع کرده است	۴/۸۴	۵	۵
۷	احساس برادری و یگانگی با راهپیمایان	۴/۳۶	۳	۳
۸	در اربعین همگی زیر پرچم حسینی هستیم	۳/۴۶	۳	۳
۹	راهپیمایی عامل روشنگری و بیداری اسلامی	۴/۶۷	۵	۵
۱۰	عدم تفاوت ملیت و نژاد و زبان در راهپیمایی اربعین	۳/۴۰	۳	۳
۱۱	شاخص هویت جمعی	۴/۳۴	۴	۴

۳- بُعد سیاسی و بین‌المللی راهپیمایی اربعین

برای سنجش این بُعد ۷ گویه در نظر گرفته شد که در جدول شماره دو محاسبات آماری آن آمده است. میانگین همه گویه‌ها بالای ۴ و همچنین نما و میانه پاسخ‌ها ۵ یعنی گزینه (خیلی موافقم) است که بیانگر تمایل و موافقت پاسخگویان با گویه‌های عنوان شده در رابطه با بُعد سیاسی و بین‌المللی است. علاوه بر آن انحراف معیار نزدیک به هم در بیشتر گویه‌ها نیز بیانگر توافق و مشابهت بالای پاسخ به سوالات است. در آماره‌های مربوط به شاخص بُعد سیاسی (ردیف ۸ جدول که در برگزیده میانگینی از همه پاسخ‌ها است) نما و میانه ۵ یعنی گزینه (خیلی موافقم) بوده و میانگین بیش از ۴ (موافقم) است که در مجموع بیانگر بالاترین موافقت با گویه‌های شاخص بُعد سیاسی و بین‌المللی است.

جدول شماره ۲) آماره‌های توصیفی گویه‌های تشکیل دهنده بُعد سیاسی و بین‌المللی

ردیف	گویه‌ها	محاسبات آماری		
		میانگین	میانه	نما
۱	برقراری عدالت آرزوی راهپیمایان	۴/۷۲	۵	۵
۲	اربعین عامل تقریب مذاهب و وحدت شیعه و سنی	۴/۴۶	۵	۵
۳	اربعین حرکت بین‌المللی است و محدود به عراق نیست	۴/۷۵	۵	۵
۴	مدیریت مشترک ایران و عراق موجب وحدت و همدلی	۴/۴۵	۵	۵
۵	اربعین نمایش قدرت بسیج بالای مسلمانان	۴/۶۴	۵	۵
۶	وحشت دشمن از اتحاد شیعه در اربعین	۴/۷۷	۵	۵
۷	اربعین عامل جهانی شدن اسلام	۴/۴۷	۵	۵
۸	شاخص بُعد سیاسی و بین‌المللی	۴/۶۰	۵	۵

۴- یافته‌های استنباطی بر اساس آماره‌های مرتبط

۴-۱- بررسی روایی (میزان سازگاری درونی)^۱

در جدول شماره ۳، مقدار آماره کرونباخ برای شاخص بُعد سیاسی و بین‌المللی ۰/۸۰۳ و برای عوامل شرکت در راهپیمائی ۰/۸۱۹ و آماره F برابر ۳۰/۷۸۰ و ۵۱۵/۴۸۷ است که در سطح ۹۹/۹ درصد معنی‌دار هستند. آلفای کرونباخ محاسبه شده برای هر دو شاخص نزدیک به یک است. معنی‌داری آماره F به منزله احراز رابطه خطی میان گویه‌های تشکیل دهنده این دو شاخص است. لذا سازگاری درونی و روایی گویه‌ها برای سنجش شاخص‌ها بسیار مطلوب به دست آمده است.

جدول شماره ۳) روایی بُعد سیاسی و بین‌المللی و هویت جمعی

شاخص	آماره	آلفای کرونباخ	آماره F	سطح معنی‌داری	تعداد گویه
هویت جمعی در راهپیمائی	۰/۸۱۹	۵۱۵/۴۸۷	۰/۰۰۰	۱۰	

1 . Reliability

۴-۲- اعتبار سازه

در جدول شماره چهار، بررسی اعتبار سازه گویه‌های سازنده شاخص‌ها با رویکرد تاییدی در روش آماری تحلیل عامل^۱ محاسبه شده است. شاخص کفایت نمونه یا (KMO)^۲ نشان از کفایت مطلوب ماتریس داده گویه‌ها، برای استفاده در روش تحلیل عاملی دارد. ارقام به دست آمده از واریانس بین شاخص‌ها ثابت می‌کند که کلیه گویه‌ها برای شاخص مورد نظر دارای کفایت نمونه‌گیری مناسب و معنی داری هستند؛ چون واریانس تعیین شده از عامل نهفته (شاخص) بسیار مطلوب بوده است. شاخص سیاسی و بین المللی با ۷ گویه به واریانس ۴۸/۷ درصد و شاخص عوامل شرکت در راهپیمائی نیز با ۱۰ گویه به واریانس ۴۱/۴ درصد، حاکی از پوشش مطلوب گویه‌های تشکیل دهنده از متغیر نهفته خود است.

جدول شماره ۴) اعتبار سازه بُعد سیاسی و بین المللی و هویت جمعی

تعداد گویه	واریانس بین شاخص (درصد)	سطح معنی داری	شاخص کفایت نمونه KMO	آماره شاخص
۷	۴۸/۷۵۵	۰/۰۰۰	۰/۸۶۶	بُعد سیاسی و بین المللی
۱۰	۴۱/۴۱۸	۰/۰۰۰	۰/۸۵۳	هویت جمعی در راهپیمائی

۴-۳- تحلیل و بررسی متغیرهای وابسته و مستقل با روش رگرسیونی (پاسخ به سوالات تحقیق با بررسی آماره‌ها)

در جدول شماره ۵ خروجی یافته‌های روش رگرسیونی برای متغیر وابسته (هویت جمعی راهپیمایان) و متغیرهای مستقل (بُعد سیاسی و بین‌المللی پیاده روی اربعین) نمایش داده شده است. نکات مهم عبارت‌اند از: (موارد پر اهمیت با خط تیره مشخص شده)
 - در ردیف ۱ جدول، مدل کلی تحقیق، ضریب همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته برابر ۰/۶۱ است و ضریب تعدیل شده نشان می‌دهد که ۳۶ درصد تغییرات متغیر هویت جمعی توسط متغیرهای فردی و بُعد سیاسی و بین المللی راهپیمائی توضیح داده می‌شود. آماره F بارقم ۵۵/۱۵ با ۹۹/۹ درصد ضریب اطمینان رابطه معنی دار بین متغیر مستقل و وابسته را تایید می‌کند. و به معنی

1 . Factor Analysis

2 . Kaiser-Meyer-Olkin Measure of sampling adequacy

اثبات فرضیه تحقیق است که بین بعد سیاسی و بین‌المللی پیاده روی اربعین و شکل‌گیری هویت جمعی در راهپیمایان رابطه وجود دارد. مقدار ثابت رگرسیونی در مدل کلی تحقیق برابر $1/66$ است که به معنی وجود این میزان از هویت جمعی در پاسخگویان بدون دخالت دادن هیچ متغیر مستقل در مدل است.

- مدل رگرسیونی با کنترل ملیت در ردیف‌های ۶، ۷ و ۸ اجرا شده است. مقدار ثابت رگرسیونی در ایرانی‌ها با مقدار $1/5$ کمتر از عراقی‌ها با مقدار $2/1$ و سایر کشورها با مقدار $1/74$ است. که نشان از داشتن ذخیره و مقدار قابل قبولی از هویت جمعی بدون دخالت عوامل دیگر است که در عراقی‌ها بیش از ایرانی‌ها و سایر کشورها بوده است. با توجه به آماره F و بتا رابطه معنی‌دار بین متغیر وابسته و مستقل (یعنی شکل‌گیری هویت جمعی با تاثیرگذاری بُعد سیاسی و بین‌المللی راهپیمایی اربعین) برای ایرانیان، عراقی‌ها و سایر کشورها وجود دارد. به زبان ساده تر آنکه بین بُعد سیاسی و هویت جمعی با کنترل و دخالت دادن تمام ملیت‌ها در مدل رابطه وجود دارد.

- در ردیف‌های ۹ تا ۱۲ تعداد دفعات حضور راهپیمایان در مدل رگرسیونی کنترل شده است. بالاترین قدرت تبیین در افرادی است که اولین بار به راهپیمایی آمده‌اند ($0/56$). مقدار ثابت رگرسیونی برای اولین بار حضور در راهپیمایی $1/11$ ، و برای دو تا سه بار $2/37$ بوده که افزایش بالای دو برابری داشته است. اما در چهار تا پنج بار حضور $1/52$ و برای افرادی که هر سال می‌آیند؛ مقدار $1/90$ است. این ارقام نشان می‌دهد؛ در مجموع افزایش مقدار ثابت رگرسیونی در بار دوم حضور نسبت به افرادی که اولین بار به پیاده روی آمده‌اند؛ را نشان می‌دهد که افزایش دفعات حضور در راهپیمایی می‌تواند؛ در داشتن ذخیره هویت جمعی بیشتر تاثیرگذار باشد.

- میانگین کلی تاثیرات آماره‌های مدل در ردیف ۱۳ مشخص شده است. متوسط ضریب همزمان برای مدل‌ها $0/74$ و ضریب تعدیل شده $0/49$ است که هر دو مطلوب تلقی می‌شوند و دست کم حدود ۵۰ درصد تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل در کلیه مدل‌های اجرا شده توضیح داده می‌شود.

- آماره‌های وضعیت اقتصادی در هیچ یک از مدل‌ها تاثیر معنی‌داری ندارند؛ بلکه طبق محاسبات، شاخص اقتصادی تاثیر معکوسی نیز بر هویت جمعی راهپیمایان دارد و این یافته نشان می‌دهد؛ شکل‌گیری هویت جمعی با شرایط اقتصادی ارتباطی ندارد. ساده تر آن که عشق به امام حسین (ع) در هر شرایط اقتصادی رها نمی‌شود. و این موضوع در همبستگی و یک رنگ شدن زائران در راهپیمایی نیز

قابل مشاهده است؛ چنانکه فقیر و غنی قابل تشخیص نیست و همگی خود را زائر امام حسین (ع) می‌دانند.

- آماره بتا برای میزان تحصیلات منفی بوده و نشان می‌دهد؛ رابطه معنی‌داری بین تحصیلات و هویت جمعی وجود ندارد و راهپیمایان با هر سطحی از تحصیل به هویت جمعی دست یافته‌اند. نکته قابل توجه آنکه کسب ویژگی‌های هویتی و یا شکل‌گیری هویت جمعی در این مراسم به میزان تحصیلات بستگی ندارد.

- ارقام آماره F و بتا با کنترل جنس، تاهل، ملیت و تعداد دفعات حضور در راهپیمائی در مدل نیز رابطه معنی‌داری را نشان می‌دهد و حاکی از ارتباط خطی و معنی‌داری در سطح ۹۹/۹ بین متغیر مستقل و وابسته حتی با دخالت دادن این عوامل است.

جدول شماره ۵) خروجی یافته‌های روش رگرسیونی برای متغیر وابسته و متغیرهای مستقل

هویت جمعی		آماره‌های مدل							آماره ضریب رگرسیون استاندارد (بتا) برای متغیرهای مستقل	
R ²	آماره مدل	ضریب همبستگی همزمان	ضریب تعیین شده	آماره دورین و آتسن	آماره F	معنی‌داری آماره F	ثابت رگرسیونی	ویژگی‌های فردی		
								وضعیت اقتصادی	سن	تحصیلات
۱	مدل کلی تحقیق	۰/۶۱	۰/۳۶	۰/۸۴	۵۵/۱۵	۰/۰۰۰	۱/۶۶	۰/۱۴*	۰/۰۳۶*	۰/۵۶*
۲	مردان	۰/۶۱	۰/۳۷	۰/۸۳	۴۱/۲۵	۰/۰۰۰	۲/۰۰	۰/۰۱۹*	۰/۰۰۶*	۰/۵۴*
۳	زنان	۰/۶۵	۰/۴۰	۱/۱۱	۱۸/۳۶	۰/۰۰۰	۱/۰۰	۰/۰۷۶*	۰/۲۸*	۰/۶۴*
۴	متاهلین	۰/۵۹	۰/۳۴	۰/۷۸	۳۸/۴۰	۰/۰۰۰	۲/۰۲	۰/۱۳۷	۰/۰۴۳*	۰/۵۳*
۵	مجردین	۰/۵۸	۰/۳۰	۰/۴۳	۱۰/۱۰	۰/۰۰۰	۱/۳۵	۰/۰۰۱	۰/۰۳۵*	۰/۵۷*
۶	یرانی	۰/۶۲	۰/۳۷	۰/۸۱	۴۲۲/۲۰	۰/۰۰۰	۱/۵۰	۰/۰۹۷*	۰/۰۰۲	۰/۵۸*
۷	عراقی	۰/۷۶	۰/۵۵	۱/۷۵	۲۷/۱۶	۰/۰۰۰	۲/۱۰	۰/۰۸۱*	۰/۰۲۲*	۰/۷۳*
۸	سایر کشورها	۰/۸۹	۰/۷۰	۲/۰۷	۸/۵۰	۰/۰۰۴	۱/۷۴	۰/۰۰۵*	۰/۰۱۶*	۰/۸۰*
۹	بار اول حضور	۰/۷۴	۰/۵۲	۱/۴۱	۲۱/۶۴	۰/۰۰۰	۱/۱۱	۰/۰۳*	۰/۰۰۴*	۰/۷۴*
۱۰	دو تا سه بار	۰/۵۱	۰/۲۳	۰/۵۷	۷/۸۵	۰/۰۰۰	۲/۳۷	۰/۱۱۶*	۰/۰۱۴*	۰/۴۱*
۱۱	چهار تا پنج بار	۰/۶۰	۰/۳۳	۰/۵۹	۱۱/۹۵	۰/۰۰۰	۱/۵۲	۰/۰۹۳*	۰/۰۰۸*	۰/۵۶*
۱۲	حضور هر سال	۰/۵۰	۰/۲۳	۰/۶۹	۹/۲۱	۰/۰۰۰	۱/۹۰	۰/۲۵*	۰/۱۰۱*	۰/۴۰*
۱۳	میانگین محاسبات	۰/۷۴	۰/۴۹	۱/۵۸	۵۵/۲۱	۰/۰۰۰	۱/۴۴	۰/۰۱۲*	۰/۰۰۲*	۰/۴۲*

علامت * در کنار برخی از اعداد به منزله معنی‌داری آماره است.

۴-۴- نتایج پژوهش بر حسب محاسبات آماری و چارچوب نظری

در مباحث نظری سه محور مراسم دینی، جنبش اجتماعی و هویت جمعی مورد بحث قرار گرفت. اکنون نتایج پژوهش به خوبی، تاثیر ویژگی های یک مراسم دینی و جنبش اجتماعی را بر شکل گیری هویت جمعی نشان می دهد.

۴-۴-۱- مراسم دینی و همبستگی اجتماعی

در بخش نظری دیدگاه هایی در باره ارتباط مراسم دینی و ایجاد همبستگی و یکپارچگی در پیروان دینی، از دورکیم، آندره هیل و یو آخیم واخ مطرح شد. اکنون با نتایج حاصله از این تحقیق می توان چنین اظهار داشت که برگزاری مراسم دینی اربعین موجب ابتدا، وحدت بین مسلمانان کشورهای مختلف و شیعه و سنی شده است. به علاوه همبستگی و یک پارچه سازی راهپیمایان از نتایج دیگر این مراسم است که در کنار حفظ ارزش ها موجب شکل گیری هویت جمعی در شرکت کنندگان این مراسم شده است. چنانکه اثرات سیاسی و بین المللی این هویت جمعی قابل مشاهده و اندازه گیری بوده و در این پژوهش انجام شده است. از نشانه های بارز این یکپارچگی و انسجام که در جداول مربوط به آن اندازه گیری شده؛ این است که افراد شرکت کننده در راهپیمایی اربعین با وجود تفاوت های قومی و ملیتی به دلیل اشتراکات اعتقادی و هدف مشترکی که دارند؛ به یک هویت جمعی و رای هویت های قومی و ملی خود رسیده اند. همانگونه که فراوانی پاسخ به گویه ها و محاسبات آماری مشخص شد؛ ملیت، نژاد و زبان برای راهپیمایان مهم نیست و فقیر و غنی در کنار هم قرار دارند و شکل گرفتن هویت جمعی تحت لوای پرچم حسینی نیز بر همین اساس است.

۴-۴-۲- جنبش اجتماعی

طبق مباحث نظری مطرح شده، تمهید و ارائه یک ایدئولوژی و فراهم ساختن موجبات برخورد ایدئولوژی با واقعیت از جمله شرایط پایداری نهضت ها به شمار می رود و راهپیمایی اربعین در جهت حفظ نهضت عاشورا و تداوم آن شکل گرفته و از پیام هایی چون عدالتخواهی، ظلم ستیزی و آزادی بهره جسته است. این ایدئولوژی با توجه به واقعیتهای جهان کنونی و شرایط حاکم بر منطقه خاورمیانه مطابقت دارد و کاملاً کاربردی و اثرگذار است و تحقق نهضت عاشورا را در عمل تضمین می نمایند. همچنین چارلز تیلی امتیازات و محرومیت های مشترکی را در گروهی که رفتار جمعی را

انجام می‌دهند؛ مطرح می‌کند (موثقی، ۱۳۹۱: ۱۵۵). ظلم و بی‌عدالتی و شرایط سیاسی منطقه به عنوان یک عامل موثر، موجب شده این مراسم به جنبشی عدالت‌خواه، وحدت‌بخش و ظلم‌ستیز تبدیل شود و راهپیمایان کشورهای مختلف با الهام گرفتن از پیام‌های نهضت عاشورا، هویت جمعی مشترکی را شکل دهند که نتیجه آن اتحاد و هم‌نوا شدن با همدیگر است. همچنین تیلی چهار عامل ارزشمندی، اتحاد، تعداد و تعهد را به عنوان ویژگی مشترک جنبش‌های اجتماعی عنوان می‌کند (همان: ۱۵۵). که حسب پاسخ به گویه‌ها و محاسبات ارائه شده، می‌توان چنین اظهار داشت که این چهار عامل در راهپیمائی اربعین وجود دارد. در چند گویه از جداول مربوط به بُعد سیاسی و همچنین هویت جمعی به اتحاد اشاره شد که بالاترین موافقت به گویه‌ها وجود داشت. همچنین از نظر عامل تعداد نیز، آمار فزاینده جمعیت اربعین آن را به بزرگترین اجتماع بشری تبدیل کرده که هر ساله میلیون‌ها نفر به آن اضافه می‌شود. عامل ارزشمندی و تعهد نسبت به این مراسم نیز در گویه‌های متعددی مطرح شده، از جمله این که راهپیمائی موجب وحدت، یگانگی و برادری شده و ترجیح دادن هویت جمعی در این مراسم بر هویت‌های فردی، قومی و ملی نشان از ارزشمندی این مراسم در دیدگاه شرکت‌کنندگان است.

۴-۳-۴- هویت جمعی

حسب مباحث مطرح شده از ملوچی در باره پیوند هویت و عمل جمعی و تکامل این دو در کنار همدیگر نتایج این پژوهش نشان می‌دهد؛ شرکت در راهپیمائی اربعین به عنوان رفتار جمعی در شکل دهی هویتی «ما محور» در بین برگزارکنندگان نقش موثری داشته و از طرفی تعداد دفعات حضور در این مراسم نیز موجب بالارفتن شناخت از این هویت جمعی شده است. بر اساس نتایج تحقیق، ابعاد سیاسی و بین‌المللی این مراسم، موجب شکل‌گیری هویت جمعی در بین راهپیمایان با ویژگی‌های خاصی شده که به اختصار عبارت‌اند از: ایثار، صمیمیت، مهربانی و برادری با همدیگر - مسلمان بودن مهم‌تر از ملیت - بیشتر شدن همگرایی ملت‌ها، روشنگری و بیداری اسلامی - وحدت و یگانگی و همدلی - عدم تفاوت نژاد، زبان، فقیر، غنی، سیاه و سفید - همگی زیر پرچم حسینی بودن.

"ترنر" و "کیلان" نیز شکل‌گیری هویت جمعی (مامحور) را به عنوان زمینه‌های شکل‌گیری رفتار جمعی و جنبش‌های اجتماعی پیش‌بینی کرده‌اند. حسب نتایج ارائه شده در این پژوهش، هویتی جمعی «ما محور» در راهپیمایی اربعین، بر پایه مکتب حسینی شکل گرفته که همه

شرکت‌کنندگان را زیر یک پرچم متحد و هم نوا کرده است.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با وجود مشکلات متعدد در جمع‌آوری اطلاعات و تکمیل پرسشنامه در کشور عراق انجام شده و تلاش نگارندگان بر ارائه نتایج حاصل شده با محاسبات آماری مختلف و بدون پیش‌داوری است. طبق محاسبات، رابطه معنی‌داری بین وضعیت اقتصادی و شکل‌گیری هویت جمعی وجود ندارد؛ این موضوع در یک رنگ شدن زائران و قابل تشخیص نبودن فقیر و غنی نیز کاملاً مشهود است. همچنین رابطه معنی‌داری بین تحصیلات و هویت جمعی نیز وجود ندارد و راهپیمایان با هر سطحی از تحصیل به هویت جمعی دست یافته‌اند. اما در مورد سوال محوری پژوهش، فرضیه شکل‌گیری هویت جمعی در بین راهپیمایان اربعین به اثبات رسید و رابطه معنی‌داری بین بُعد سیاسی و بین‌المللی این مراسم و شکل‌گیری هویت جمعی در بین راهپیمایان وجود دارد.

شکل‌گیری این هویت جمعی با عناصری جدید و بر حسب شرایط و جو سیاسی حاکم بر منطقه بوده و ویژگی‌هایی چون ظلم ستیزی، برادری، یگانگی، همگرایی ملت‌ها و عدم تفاوت نژاد و زبان را با خود دارد. هویت جمعی با هر سطحی از وضعیت اقتصادی و تحصیلات در راهپیمایان شکل گرفته است و تکرار دفعات شرکت در مراسم، در افزایش ذخیره هویت جمعی آنان اثرگذار بوده است. از نتایج دیگر تحقیق آنکه راهپیمایی اربعین از نظر پاسخگویان، نمایش اقتدار شیعه و قدرت نرم مسلمانان است و با کنار زدن مرزهای جغرافیایی، وحدت و همدلی و بیداری اسلامی را برای راهپیمایان به همراه داشته است. راهپیمایان مسلمان بودن را بر ملیت ترجیح می‌دهند و زیر پرچم حسینی بودن؛ نقطه مشترک و عامل یگانگی آنهاست.

- پیشنهاد: شکل‌گیری هویت جمعی در راهپیمایان اربعین تاثیر بسزایی در ایجاد همبستگی و وحدت مسلمانان دارد. لذا برنامه‌هایی جهت تقویت عناصر هویت جمعی در نظر گرفته شود و از تصمیماتی که امکان تضعیف این ویژگی‌های هویتی را دارند؛ پرهیز شود. همچنین با مدیریت مشترک ایران و عراق و ایجاد تسهیلاتی برای این مراسم، می‌توان از این ظرفیت، برای ایجاد وحدت و همدلی زائران دو کشور و مسلمانان سایر کشورها بهره‌برداری کرد.

منابع

الف : منابع فارسی

- امامی، مجید و همکاران (۱۳۶۹)، «همگرایی تمدنی در طریق زیارت با تاکید بر پیاده‌روی زیارت اربعین» دوفصلنامه دین و سیاست، پائیز و زمستان، شماره ۹، صص ۱۲۷-۱۴۶.
- بد، مهدیه (۱۳۹۷)، فهم تجربه زیسته زائران در پیاده روی اربعین سال ۱۳۹۵ (بسترها و زمینه های شکل گیری ابر رویداد اربعین)، باغ نظر، شماره ۱۵، صص ۳۹-۴۸.
- پیران، پرویز (۱۳۸۴)، پیامدها و آثار فقر و نابرابری در ایران/ فقر و جنبش های اجتماعی در ایران، رفاه اجتماعی، شماره ۱۸، صص ۲۷-۲۸.
- تیلی، چارلز (۱۳۹۴)، رژیم‌ها و چننه‌ها، مترجم علی مرشدی زاده، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق ع.
- غفاری، زاهد و آقائی، مرتضی (۱۳۹۷)، پیاده روی اربعین به مثابه جنبش اجتماعی، دوفصلنامه دانش سیاسی، سال ۱۴، شماره ۱، صص ۲۱-۱.
- دلاپورتا، دوناتلا و ماریو دیانی (۱۳۹۰)، مقدمه‌ای بر جنبش‌های اجتماعی، ترجمه محمد تقی دلفروز، چاپ سوم، تهران، کویر.
- زاهد، سعید (۱۳۸۹)، جنبشهای اجتماعی معاصر، چاپ دوم، تهران، سروش.
- ساروخانی، محمداقبر (۱۳۷۰)، درآمدی بر دایره المعارف علوم اجتماعی، تهران، موسسه کیهان.
- عبداللهی، محمد (۱۳۷۷)، «بحران هویت: هویت جمعی، دینامیسم و مکانیسم تحول آن در ایران»، نامه‌ی انجمن جامعه شناسی ایران، دفتر اول، صص ۸۰-۶۳.
- کریستی، مارسلا (۱۳۹۳)، جامعه‌شناسی دین، ترجمه مجتبی صداقتی فرد و فرهاد ابی زاده، مهربان نشر.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۱)، جامعه‌شناسی، ترجمه‌ی منوچهر صبوری، تهران: نشر نی، چاپ هفتم.
- سلیم نژاد، ندیمه و دیگران (۱۳۹۶)، «باز تعریفی از ژئوپلیتیک شیعه (با تاکید بر راهپیمایی اربعین)»، جغرافیا، بهار، شماره ۵۲، صص ۱۰۳-۱۲۰.

- گیویان، عبدالله و امینی، محسن (۱۳۹۶)، «محبت و هویت در آئینه نمایش جهانی اربعین (مطالعه ماهیت، کارکردها و ساختار پیاده روی اربعین از منظر ارتباطات آئینی)»، *دوفصلنامه دین و ارتباطات*، سال بیست و دوم، شماره چهارم، صص ۱۶۷-۱۹۴.
- ندا رضوی زاده (۱۳۹۶)، «ادراک و تجربه زیسته زائران پیاده ایرانی در عراق (پیاده‌روی اربعین ۹۳)»، *فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، شماره ۴، صص ۶۳۱-۵۹۵.
- واخ، یو آخیم (۱۳۹۴)، *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه جمشید آزادگان، سمت.
- موثقی گیلانی، احمد و عطارزاده، بهزاد (۱۳۹۱)، «نقش فضای مجازی بر جنبش‌های اجتماعی، مطالعه موردی مصر» *پژوهشنامه علوم سیاسی*، سال هفتم، شماره ۳، صص ۱۵۴-۱۵۷.
- مظاهری، محسن حسام (۱۳۹۷)، *پیاده‌روی اربعین*، تاملات جامعه‌شناختی، تهران، نشر آرما.

ب: منابع انگلیسی

- Blumer, H. (1945), Collective behavior. In J. B. Givler (ed). *Review of sociology* pt145.
- Brown, (F.J). (1947). *Eductional sociology*. new York:prentice hall,
- Turner, Ralph H., Killian, Lewis M. (1957), *Collective Behavior*, Prentice-Hall, Engle wood cliffs N.J.
- Melucci, A. (1990). challenging codes.framing and ambivalence. Paper presented at the workshop, shocil movments: framing processes and opportunity structher,berlin,july.
- Tilly, C.(1978). from mobilization to revolution:redings.mass:addisons-wesley.p10

پ: منابع دیجیتالی

- (خبرگزاری ایرنا ۲۷ مهر ۱۳۹۸). آمار زائران اربعین امسال از مرز ۱۸ میلیون نفر گذشت، تاریخ بازدید ۹۹/۱۰/۱۰، کد خبر: ۸۳۵۲۲۶۳۷. <https://www.irna.ir/news/>
- همایون، محمد هادی و بد، مهدیه، تبیین انگیزه‌های معنوی گردشگران در سفرهای معنوی مطالعه موردی رویداد پیاده روی اربعین، سمینار علمی جایگاه گردشگری در اقتصاد مقاومتی، تهران، تاریخ بازدید ۹۹/۱۱/۲۰. <https://civilica.com/doc/540302>.